

4. Brand Finance. Global Soft Power Index. 2021. URL: <https://cutt.ly/ExSWED2>.
5. Nye J. Public diplomacy and soft power. *ANNALS. AAPSS*. No.616. March 2008. 16 p. URL: <https://cutt.ly/mxSRAj0>.
6. Ukraine.ua. URL: <https://ukraine.ua/>

Щербаков Ігор

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Анотація. Дослідження присвячене феномену політики пам'яті в контексті зовнішньої політики України. З'ясовано, що політика пам'яті вибудовується навколо національно-державної ідентичності, і у зовнішньому вимірі спрямована на зміцнення національно-державної ідентичності у відносинах з іншими значущими суб'єктами політики. Тому поширеним явищем є конфлікти пам'яті, особливо у відносинах між сусідніми державами, що колись мали спільну історію. І хоча ці конфлікти пов'язані передусім з різними інтерпретаціями спільного минулого, вони мають потенціал до провокування справжнього конфлікту у теперішньому. Тому одним із завдань зовнішньої політики України є інтеграція української політики пам'яті в діалог з країнами-сусідами, висвітлення основних проблем та пошук шляхів їх подолання.

Ключові слова: політика пам'яті, країна-сусід, історичний наратив, ідентичність, зовнішня політика, інтеграція.

Abstract. The article is devoted to the phenomenon of memory policy in the context of Ukraine's foreign policy. It was found that the politics of memory is built around the national-state identity, and in the external dimension is aimed at strengthening the national-state identity in relations with other significant actors in politics. Therefore, conflicts of memory are common, especially in relations between neighboring states that once had a common history. And although these conflicts are primarily related to different interpretations of the common past, they have the potential to provoke a real conflict in the present. Therefore, one of the tasks of Ukraine's foreign policy is to integrate Ukraine's memory policy into dialogue with neighboring countries, highlighting the main problems and possible ways to overcome them.

Keywords: memory policy, neighboring state, historical narrative, identity, foreign policy, integration.

Чинник політики пам'яті в контексті внутрішньої та зовнішньої політики набуває все більшої ролі в українському порядку денному та потребує прискіпливої уваги й аналізу. Політика пам'яті в контексті внутрішньої політики є важливою складовою у питаннях консолідації суспільства та державотворчих процесах; виступає інструментом формування національної ідентичності українців. В контексті зовнішньої політики політика пам'яті є важливим та потужним інструментом позиціонування себе на міжнародній арені. Особливо вагомим зазначений феномен є у сфері відносин України з країнами-сусідами. Оскільки політика пам'яті впродовж останніх років створює проблеми для ефективного розвитку україно-польських, україно-угорських, україно-

румунських відносин, зазначена проблема є актуальною, тому має виступати предметом дослідження.

Проблема української політики пам'яті досліджується в контексті двосторонніх відносин з Польщею, Угорщиною, Румунією, де аналізуються основні проблеми, виклики та перешкоди, що заважають ефективному діалогу. В контексті української внутрішньої політики феномен політики пам'яті досліджується через призму залежності історичного наративу від політичної влади, що в свою чергу якісно впливає на двосторонні відносини України та її країн-сусідів.

Серед основних проблем, які досліджуються науковцями, варто виділити: відсутність інструментарію для ведення ефективного діалогу в контексті двосторонніх відносин України з сусідами, проблеми інтерпретації та відсутності консенсусу в питаннях політики пам'яті. Вищезгаданими проблемами займається широке коло дослідників, науковців та аналітиків, серед яких виокремимо роботи: О. Двуреченська [1], Т. Кузьо [20], І. Симоненка [16], А. Киридіона [12], К. Зарембо [9], С. Трояна [17], В. Яблонського [19]. Важливим джерелом для дослідження також виступають офіційні заяви, інтерв'ю українських, польських, угорських, румунських дипломатів [2; 3; 10], законодавство, що регулює питання політики пам'яті [5; 4; 6; 7; 8].

Актуальність дослідження полягає у посиленні ролі політики пам'яті в контексті двосторонніх відносин з країнами-сусідами у необхідності осмислення впливу політики пам'яті на стан міждержавних відносин. Проблема набуває гостроти, коли йдеться про відносини між сусідніми країнами, які мають спільне історичне минуле (Польщі, Угорщини, Румунії, Росії).

Часто виявляється неможливим розділити політику пам'яті та зовнішню політику. Така ситуація притаманна для держав, які визначають власну історію та її інтерпретацію як важливий пріоритет у внутрішньому та зовнішньому курсах. Проте політика пам'яті стає одним із основних пріоритетів для держав, що стали заручниками власної історії або розмаїття її інтерпретації. Серед таких держав потрібно відзначити й Україну, яка у двосторонніх відносинах з країнами-сусідами визначає політику пам'яті як один із пріоритетів співробітництва. За роки незалежності двостороннє співробітництво між Україною та країнами-сусідами перетворилося з ефективного діалогу на «боротьбу за пам'ять». Після подій 2014 року діалог щодо політики пам'яті розвивався лише із західними сусідами (Польща, Румунія, Угорщина). З початком неоголошеної війни на Донбасі будь-які спроби діалогу з Росією щодо спільних історичних подій та їхнього трактування зійшли нанівець.

А відтак перед політиками і дипломатами постає завдання пошуку нових зовнішньополітичних інструментів та запобіжників від «війн пам'яті», спроможних завдати збитків відносинам між державами. Навіть більше, існує необхідність перегляду та переосмислення, створення інструментарію для формування та інтеграції політики пам'яті в сучасній зовнішній політиці України. Однак пошук інструментів та запобіжників можливий лише у разі

ефективного діалогу між країнами-сусідами, що відбувається на засадах взаємоповаги та бажанні почути один одного.

З 1991 р. Україна задекларувала свої добросусідські наміри щодо своїх країн-сусідів, з метою подальшого розвитку, підтримання стратегічного партнерства, поглиблення двосторонніх відносин та регіональної взаємодії. Водночас упродовж останніх років став відчутним той факт, що розвиток двосторонніх відносин залежить не лише від економічних чи соціальних чинників [9].

Питання політики пам'яті для України завжди було досить незручним та спірним. Основні дискусії точилися щодо загальноєвропейського або радянського наративів, інтерпретації спільних подій, подальшої ролі історії як фактора консолідації суспільства. За визначенням А. Киридион, українська політика пам'яті переживала різні періоди, будучи нейтральною, проросійською або ж націоналістичною [12].

Тут варто згадати спроби Віктора Ющенка та його політики щодо визнання Голодомору геноцидом українського народу, присвоєнні Степану Бандері та іншим очільникам ОУН УПА звання Героїв України [6]. Однак після президентства В. Ющенка та приходу до влади В. Януковича українська політика пам'яті зазнала досить кардинальних змін. Насамперед були скасовані рішення, які вважалися націоналістичними, також призупинено рух українського наративу в бік західноєвропейської історії, повернувши її до радянського бачення та трактування.

З часів Революції Гідності, в українському суспільстві почалися процеси переосмислення власної історії, ідентифікації та формування фундаменту ідентичності, що в свою чергу змусило державні інституції до початку процесів формування нової політики пам'яті.

На сучасному етапі українське суспільство відчуває проблеми в питаннях історії та історичної пам'яті. І. Симоненко у своїй аналітичній записці виокремлює такі проблеми при формуванні політики пам'яті:

- відірваність національної пам'яті від загальноєвропейського історичного наративу, так само, як і дистанціювання та неартикульованість української нації в пам'яті західноєвропейських народів, що є наслідком напівколоніального статусу України впродовж століть;
- етноексклюзивність колективних уявлень про минуле, тобто історичне минуле національних меншин майже не зафіксовано у національній пам'яті українців;
- орієнтація на історичні наративи сусідніх країн певної частини населення України, передусім громадян, що належать до національних меншин [16].

Чи відповідає сучасна політика пам'яті суспільним потребам та чи може впоратися з вищезазначеними проблемами? Навіть більше, варто зрозуміти, що саме заважає інтегрувати політику пам'яті у сучасну зовнішню політику нашої держави? Варто проаналізувати, як формувалася сучасна політика і які проблеми наразі постають.

Після 2014 р. політика пам'яті в Україні характеризується декомунізаційними процесами, глорифікацією діяльності ОУН УПА та їхніх очільників, а Український інститут національної пам'яті із дослідницького центру перетворився на політичний орган. Через таку кардинальну зміну акцентів країни-сусіди неоднозначно сприйняли новий курс політики пам'яті нашої держави та негативно поставилися до потуг тогочасної української влади впровадити новий погляд на історію та пам'ять про неї.

До прикладу, концептуальні засади сучасної польської політики пам'яті були започатковані наприкінці 90-х років ХХ століття; де чітко визначені завдання, які мали б бути вирішені аби запобігали поглибленню внутрішніх проблем [17].

Протягом багатьох років польські еліти інтегрували політику пам'яті в контекст зовнішньої політики, тому їхній інструментарій перевищує український, коли йдеться про двосторонній діалог. Однак потрібно констатувати і той факт, що поляки страждають комплексом «непоступливості колишню велич та висвітлювати польську націю та історію в позитивному» інтерпретацій власної історії або спільних історичних подій. Причинами цього є специфічний курс нинішньої польської еліти.

На прикладі Угорщини можемо побачити, що її досить специфічна політика, започаткована ще на початку 2000-х рр., дає змогу взаємодіяти з угорською меншиною за кордоном, посилюючи свої позиції та вплив у країні перебування. Тому ситуації, коли Україна намагається переосмислити свою історію, знайти для себе національних героїв та впровадити власну політику пам'яті, завжди будуть супроводжуватися незгодою та конфліктами з країнами-сусідами.

Коли у 2015 р. Верховна рада спільно з Українським національним інститутом пам'яті розробила та прийняла закон «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [4], що мав на меті глорифікувати діяльність ОУН УПА, польська сторона відреагувала негативно, прийнявши власну резолюцію, що мала на меті засудити злочинні дії ОУН УПА по відношенню до польського народу .

Такий самий приклад можна навести і з Угорщиною, коли у 2017 році був прийнятий закон «Про освіту», відповідного до якого діти національних меншин мали б навчатись українською мовою[8]. Міністр закордонних справ Угорщини, коментуючи закон, сказав, що в разі утисків угорської меншини буде заблокована євроатлантична інтеграція України.

Ці два кейси показують нам, що непоступливість у питаннях інтерпретації спільної історії як з боку України, так і з боку країн-сусідів призводять до конфліктних ситуацій на найвищих рівнях [19].

Період з 2014 по 2019 рр. можна вважати поверненням до формування національної політики пам'яті, спробою відірватися від радянського бачення української історії, встановлення курсу на інтеграцію у загальноєвропейський історичний наратив сучасної політики пам'яті, але водночас він є періодом

загострення відносин з країнами-сусідами у питаннях інтерпретації спільних історичних подій та політики пам'яті загалом.

Незважаючи на гострі кути, у період з 2014 по 2019 рр. Україна робила кроки, аби інтегруватися в загальноєвропейську історію. У 2015 р. був прийнятий закон про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, що мав на меті позбутися від радянської інтерпретації «Великої вітчизняної війни», що притаманне сучасній Росії [5].

Досить суперечливим, але водночас важливим рішенням став закон про заборону радянської та нацистської ідеології, символіки та їхньої пропаганди [7]. Українське суспільство сприйняло ці закони неоднозначно, деякою мірою навіть досить поляризовано, проте це гарний знак щодо підтвердження «європейськості» нашої держави.

З початку президентства Володимира Зеленського та уряду Дениса Шмигала питання все ще залишається актуальним. Безперечно, можна констатувати той факт, що уряд В. Зеленського є досить помірним, порівняно з урядом 2014–2019 рр.; вони задекларували наміри про відновлення діалогу, розвитку співпраці та знаходження нових шляхів комунікації. Спільна участь В. Зеленського та А. Дуди у меморіальних заходах з нагоди 80-річчя початку Другої світової війни, зустріч польського та українського президентів, яка відбулась у жовтні 2020 р., показала певну «відлигу» у відносинах України та Польщі [2;18].

Український президент заявив своєму польському колезі про необхідність відновлення зруйновану меморіальну дошку з іменами воїнів УПА, вказавши на важливість цих спільних історичних подій та взаємній повазі до історій обох країн [10].

У січні 2020 р. В. Зеленський час візиту до Республіки Польща взяв участь у меморіальних заходах, присвячених звільнення концтабору Аушвіц-Біркенау, що можна трактувати як поступове потепління в україно-польських відносинах у питаннях політики пам'яті [11]. Вищезазначені події показують нам відмінність політики, спрямованої на проблеми історії президента В. Зеленського та його попередників, що характеризується помірністю та бажанням пошуку компромісів.

Водночас проблеми та тригерні точки залишаються, а у наших партнерів залишаються не менше питань. Польська та угорська сторони продовжують наполягати на перегляді освітнього та мовного законодавства, натякаючи на принциповість цієї проблеми.

Необхідно усвідомити важливість зазначених проблем та внести їх в український порядок денний; знайти нові шляхи комунікацій у питаннях політики пам'яті, перезапустити уже наявні; чітко визначити основні завдання, які повинні бути вирішені політикою пам'яті; відмовитися від ідей «перемогти» у конфлікті на підґрунті історії з країнами-сусідами, а намагатись інтегрувати українську історію та політику пам'яті в загальноєвропейську історію.

Сучасна політика пам'яті є перехідною моделлю для українського суспільства, що виступає як інструмент формування національної ідентичності.

Сучасне бачення історії, яке формується під впливом загальноєвропейської історії, після незаконної анексії Криму та неофіційної війни на Донбасі мало на меті показати наміри України до ефективного діалогу, поглибленні співпраці та власної суб'єктності. Однак через однобоке, а часом навіть радикалізоване бачення власної історії та пошуку національних героїв, сучасна політика пам'яті не повною мірою виконує поставлені задачі. Через події на сході України та окупації Криму українська історія отримала нових героїв, які могли б виступити як національних для загальнодержавного історичного курсу.

Політика пам'яті в контексті зовнішньої політики України залишається важливим фактором, що якісно впливає на двосторонні відносини з країнами-сусідами. Через велику кількість внутрішніх проблем, пов'язаних з історією, її інтерпретаціями, політизацію цього процесу, політика пам'яті потребує перезапуску та переосмислення.

Формування нового інструментарію та перезапуск політики пам'яті неможливий в сьогоdnішніх умовах «війни за пам'ять», небажання діалогу на умовах взаємоповаги та бажанні пошуку «win-win solution». Для продовження ефективної двосторонньої співпраці із західними країнами-сусідами потрібно розмежовувати проблему політики пам'яті та інші сфери співпраці, аби не втратити важливе двостороннє співробітництво. У питаннях співробітництва зі східними сусідами (переважно з Росією) питання політики пам'яті залишається важливим, проте діалог наразі є неможливим. Через незаконну окупацію Криму та агресію на сході України комунікація між Росією та Україною зійшла нанівець. У теперішніх умовах вирішити проблему спільних історичних подій неможливо, тому основним завданням нашої держави в політиці пам'яті має бути захист власної історії від російських маніпуляцій та бажанні повернути Україну в радянський наратив.

Джерела та література

1. Двуреченська О. С. Місце історичної пам'яті у розвитку України як суб'єкта сучасних міжнародних відносин. URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/268616859.pdf>

2. Історична дискусія України і Польщі тотально політизована. *Європейська правда*. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/28/7074306/>.

3. Клімкін: не чув, щоб Польща засуджувала вандалізм проти українських пам'ятників *Європейська правда*. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/1/7074477/>.

4. Закон «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19>.

5. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.

6. Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>
7. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19/ed20150409#Text>
8. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Зарембо К. Аудит зовнішньої політики Україна–Польща. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Poland_ukr_net.pdf
10. Польща має відновити зруйновану меморіальну дошку з іменами вояків УПА. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-duda-osventsym/30400432.html>
11. Зеленський почав візит до Польщі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-polshcha/30397944.html>
12. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_15_24
13. Лашенко О. Конфлікт України–Угорщини: пастка Орбана чи невдячність Києва? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukraine-hungary-orban/31051620.html>
14. Панченко Ю. Конфлікти на паузі: що змінив візит в Україну президента Польщі Анджея Дуди. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/10/13/7115294/>
15. Президент ушанував пам'ять жертв політичних репресій. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ushanuvav-pamyat-zhertv-politichnih-represij-61177>
16. Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki-pamyati-analitichna>
17. Троян С. Компаративний аналіз сучасних політик пам'яті в Україні та республіці Польща. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_6_24
18. У Варшаві Президент України взяв участь у меморіальних заходах з нагоди 80-річчя початку Другої світової війни. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-varshavi-prezident-ukrayini-vzyav-uchast-u-memorialnih-zah-57061>
19. Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf
20. Taras Kuzio. Ukraine state and nation building. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8564/file.pdf>